

European Electoral Studies

VOLUME: 3
ISSUE: 2

Vliv kompenzačních mandátů na proporcionalitu výstupů volební soutěže (The impact of compensatory seats on the proportionality of outputs in electoral systems)

Jan Morkes (136592@mail.muni.cz)

Abstract:

The text analyses compensatory seats in election systems of Denmark, Sweden and Norway. The study is focused on comparison of impact of this element and deals with problem of ideal number of compensatory seats in election system, which can ensure ideal proportionality

Keywords:

Elections, proportional systems, compensatory seats, adjustment seats, proportionality, Denmark, Sweden, Norway

1. ÚVOD

Tvůrci volebních systémů se často při projektování potýkají s protichůdností požadavků kladených na volební design. Za všechny můžeme uvést určitou rozporuplnost mezi naplněním ideje maximální proporcionality výstupů na jedné straně a požadavku na přímou odpovědnost konkrétních poslanců konkrétním voličům na straně druhé. Jedno ze základních pravidel volebních systémů totiž říká, že s rostoucí velikostí volebních obvodů vzrůstá proporcionalita výsledků, ale zároveň klesá přímá odpovědnost volených zástupců.¹ Jednou z možností, jak tuto nepohodlnou úměru obejít, jsou tzv. kompenzační mandáty. Jejich implementace do systému umožňuje i v prostředí velikostně průměrných obvodů dosáhnout takřka ideální proporcionality.

Právě kompenzační mandáty a jejich vliv na celkovou proporcionalitu výstupů jsou tématem této práce. I když má tato komponenta dlouhou tradici zejména v severských zemích, mezi politology neexistuje shoda nad tím, co přesně kompenzační mandáty jsou a co už ne. První část práce se proto zaměří na specifikaci zkoumané komponenty a na její odlišení od podobných parametrů volebních systémů (prémiových mandátů apod.). Druhá, analytická část představí tři příklady použití kompenzačních mandátů v praxi. Zhodnoceno bude fungování a význam takto udělovaných mandátů na případě Dánska, Švédska a Norska. Součástí analýzy je i konkrétní ukázka, jak přesně kompenzační mandáty ovlivňují distribuci mandátů – pomocí přepočítání konkrétních výsledků voleb v daných zemích, v nichž by kompenzačních mandátů bylo k dispozici méně nebo v případě, že by absentovaly zcela. Na základě těchto zkušeností se můžeme v závěru pokusit zhodnotit celkový význam kompenzačních mandátů pro výstupy voleb a zároveň se i vyjádřit k pokusům M. Gallaghera a P. Mitchella (Gallagher–Mitchell 2008: 10), kteří se snaží najít vzorec pro výpočet potřebného počtu kompenzačních mandátů k zajištění proporcionality. Je to vůbec možné? Jak totiž bude ukázáno na příkladech, situace se může lišit případ od případu.

¹ Z každého obvodu vyjde zvolen větší počet osob, čímž se snižuje význam vztahu poslanec-volič. Zároveň v případě obzvláště velkých obvodů nemusí zvolená reprezentace proporcčně odpovídat regionálnímu členění země (typicky může být více poslanců z centra než z příhraničních venkovských oblastí).

2. CHARAKTERISTIKA KOMPENZAČNÍCH MANDÁTŮ

2.1 Problematické označování

Komplikovanou pozici kompenzačních mandátů v anglicky psané literatuře naznačuje již množství výrazů, jimiž tvůrci tuto techniku označují. Může jít o compensatory nebo corrective seats (Gallagher–Mitchell 2008: 13; Elklit 2008: 455; Burwitz 2004: 330; Golder 2005: 111; Parliamentary Elections and Election Administration in Denmark (5. 5. 2008); Reynolds–Reilly–Ellis 2005), adjustment seats (Farrell 2001: 81; The Elections Act 837/2005; Elections in Sweden – The way it's done /5. 5. 2008/), additional seats (Widfeldt 2003: 780), nebo dokonce top-up seats (Elklit–Roberts 1996: 219).

V zásadě lze nahlížet na pojem „kompenzační mandáty“ ze širšího i užšího úhlu pohledu. Jednak můžeme s touto kategorií spojovat všechny systémy, v nichž dochází nějakým způsobem ke „kompenzaci“ disproportionality speciálně vyhrazenými mandáty. Do takto široce pojaté definice je možné zařadit většinu závislých kombinací smíšených systémů, supersmíšený maďarský systém, personalizovaný poměrný systém používaný v Německu a listinné poměrné systémy s vyhrazeným počtem mandátů distribuovaných na jiné úrovni než základní. Takto široce pojatá kategorie ovšem nabízí jen limitované možnosti komparace vzhledem k rozdílné filozofii zařazených volebních systémů.

S ohledem na zkoumaný problém je mnohem užitečnější zaměřit se na úžeji vymezenou skupinu systémů. Vyjdeme-li z klasifikace volebních systémů od Jakuba Šeda (Šedo 2004: 11–36), jsou kompenzační mandáty spojovány pouze s kategorií listinných poměrných volebních systémů. Listinné poměrné volební systémy jsou variabilní kategorií systémů, jež jsou založeny na konkrétní specifikaci několika základních proměnných, které dohromady dávají výslednou podobu daného volebního designu. Mezi čtyřmi základními proměnnými jsou velikost volebního obvodu, volební formule, uzavírací klauzule a počet a charakter úrovní, na nichž dochází k distribuci mandátů (Lebeda 2001). Kompenzační mandáty jsou spjaty s poslední kategorií, protože vytváří specifickou úroveň, na níž dochází k distribuci mandátů odlišným způsobem než v základních obvodech.

2.2 Co jsou kompenzační mandáty?

Distribuce mandátů na více úrovních může nabývat rozdílných podob. Nejklasičtější je vyšší počet skrutinií způsobený použitou volební formulí – v případech aplikace volebních kvót na úrovni volebních obvodů nedochází k distribuci všech mandátů. Zbylé proto často bývají distribuovány v kombinaci se zbytkovými hlasy na vyšší úrovni (D. Farrell tuto kategorii označuje jako remainder transfer – Farrell 2001: 81). Takový systém známe z českého volebního systému v letech 1996 a 1998, používá se ale také například v Estonsku nebo Rumunsku (dvě úrovně distribuce).² Klíčovým faktorem nicméně je, že na vyšších úrovních dochází k distribuci pouze zbytkových hlasů – tj. těch, které na základní úrovni nevedly k mandátu. Počet mandátů, jež jsou rozdělovány na vyšších úrovních, je variabilní v závislosti na aktuální schopnosti stran dosáhnout v základních volebních obvodech na volební kvótu. V hypotetické modelové situaci tak nemusí zbyť k distribuci na vyšší úrovni žádné mandáty.

Kompenzační mandáty oproti tomu představují předem oddělený a kvantitativně specifikovaný soubor mandátů, jež jsou rozdělovány mezi volební uskupení s ohledem na všechny získané hlasy v daném obvodu (zpravidla se jedná o celostátní úroveň, v předchozí belgické volební úpravě však byly kompenzační mandáty používány na regionální úrovni). Systémy s kompenzačními mandáty papírově rozdělí všechny mandáty (tedy i ty, k jejichž distribuci již došlo na úrovni základního obvodu) a tento ideální výsledek porovnají s reálnou distribucí mandátů v obvodech. Kompenzační mandáty jsou posléze přidělovány tak, aby se celkový výsledek co nejvíce blížil ideálnímu výpočtu. Nedochází tak k žádnému navracení mandátů získaných na úrovni obvodu, fakticky jsou rozdělovány jen kompenzační mandáty. Systémy s kompenzačními mandáty se liší co do počtu kompenzačních mandátů, jejich poměru k celkové velikosti voleného tělesa i volební formulí používanou pro distribuci kompenzačních mandátů. Za klasické příklady však můžeme považovat příklady uvedené v tabulce č. 1. Kromě nich můžeme za země s výskytem kompenzačních mandátů považovat například Bosnu a Hercegovinu a donedávna Belgii. Zařazení Německa, o němž se zmiňuje Tomáš Lebeda (Lebeda 2001:

² Specifickým případem je rakouský model. Zde dochází ke třem úrovním distribuce – první dvě operují s Hareovou kvótou, na druhé se přitom na zemské úrovni distribuují pouze zbytkové hlasy. Na třetí, státní úrovni však dochází k ideálnímu přepočtu všech 183 mandátů pomocí d'Hondtova dělitele, a tedy distribuci zbylých mandátů na základě všech hlasů. Nejde tedy o čistý „remainder transfer“, zároveň však zařazení mezi kompenzační mandáty brání nespecifikovaný počet mandátů, sloužící k dorovnání výstupů na státní úrovni (Lebeda 2001: 445). Proto jej nebudeme počítat mezi země s kompenzačními mandáty.

444), nebylo kvůli odlišné logice systému (kombinaci většinového a poměrného hlasování) zvažováno, v klasifikaci J. Šeda navíc německý model představuje specifický model personalizovaného poměrného systému, a tak nespadá do kategorie listinných poměrných systémů (Havlík–Šedo–Čaloud 2004: 136).

Tabulka č. 1. Příklady zemí s kompenzačními mandáty

Země	Počet kompenzačních mandátů	Poměr kompenzačních mandátů a celkové velikosti tělesa	Celkový počet mandátů	Způsob přidělování kompenzačních mandátů
Dánsko	40 mandátů	22,9%	175	Hareova kvóta s metodou největších zbytků
Norsko	19 mandátů	11,2%	169	modifikovaný Saint-Laguého dělitel
Švédsko	39 mandátů	11,2%	349	modifikovaný Saint-Laguého dělitel
Island	9 mandátů	16,7%	54	Hareova kvóta a metoda nejvyšších průměrů
Irák	45 mandátů	16,4%	275	sofistikované použití Hareovy kvóty

Zdroj: vlastní, ověřeno dle Álvarez-Rivera (5. 5. 2008)

Jen pro úplnost je nutné dodat třetí variantu poměrných listinných systémů s více úrovněmi distribuce, označovanou jako „enforced PR“, do níž M. Gallagher a P. Mitchell (Gallagher–Mitchell 2008: 11) zařazují bývalý řecký systém nebo volební systém na Kypru.

3. ANALÝZA KONKRÉTNÍCH ZEMÍ

3.1 Výběr zemí a sledovaných proměnných

Pro výzkum byly vybrány tři země, které mají mnohaletou zkušenost s použitím systému. Dánsko, jež ze všech severovýchodních zemí distribuuje nejvyšší procento kompenzačních mandátů, Švédsko, kde je naopak tento poměr nejmenší, a konečně také Norsko, které vykazuje nejnižší absolutní i relativní počet kompenzačních mandátů. Cílem analýzy je zjistit, jak velký vliv mají kompenzační mandáty na celkovou proporcionalitu systému. Toho se nejlépe docílí simulováním situace, kdy k ovlivnění systému prostřednictvím kompenzačních mandátů nedochází.

Následující řádky se proto pokusí naznačit, jak by se změnil výstup posledních voleb ve třech severských zemích v případě, že by země neznaly institut kompenzačních mandátů. Aby bylo porovnání opravdu korektní, neslouží jako modelový případ pro komparaci výstupu z daných voleb po odečtení kompenzačních mandátů. Místo toho jsou kompenzační mandáty rozpočteny mezi volební obvody dle pravidel konkrétních systémů. V dánském případě tedy porovnááme parlament složený ze 135 mandátů z obvodů a 40 kompenzačních s variantou, kdy na úrovni obvodů najde majitele všech 175 křesel.³ V případě Švédska je k dispozici i modelový výpočet výstupů voleb v případě, že by se rozdělovalo méně kompenzačních mandátů než ve skutečnosti.

Kromě indexu proporcionality (I) u každé strany je sledována celková disproportionálnost systému. Z nabízených variant indexů disproportionálnosti (více např. Chytilek 2004: 49; Pennisi 1998) je v této práci využíván tzv. Gallagherův index $G = \sqrt{((0,5) * \sum(v_i * s_i))}$, který bývá nejvíce ceněn, byť mu bývá vyčítáno nadhodnocení významu marginálních stran (Šedo 2007: 79).

3.2 Dánsko

Dánsko bývá považováno za modelový příklad země využívající kompenzační mandáty. Tuto „ideálnost“ narušila pouze nedávná úprava regionálního členění země, která zasáhla také volební systém. Základní logika (135+40+4 mandáty) změněna nebyla, překresleny však byly hranice obvodů (jejich počet se snížil ze 17 na 10) a modifikovaného Saint-Laguého dělitele od roku 2007 vystřídal při rozdělování mandátů na úrovni obvodů d'Hondtův dělitel. Distribuce kompenzačních mandátů stále probíhá pomocí Hareovy kvóty a metody nejvyšších zbytků. Ke kompenzačním mandátům mají přístup všechna uskupení, která splnila jednu z následujících podmínek. Buď získala mandát na úrovni obvodu, nebo získala alespoň ve dvou ze tří regionů země poměr hlasů, jež by zde v průměru stačil na mandát, nebo získala alespoň 2 % hlasů celostátně (Álvarez-Rivera /5. 5. 2008/).

³ Viz poznámku 3.

Tabulka č. 2. Dánské volby 2007 – reálný stav a varianta bez kompenzačních mandátů⁴

Strana	Procento hlasů	40 kompenzačních mandátů			bez kompenzačních mandátů		
		Počet mandátů	Procento mandátů	I	Počet mandátů	Procento mandátů	I
Venstre	26,26%	46	26,29%	1,00	52	29,71%	1,13
Socialdemokratiet	25,47%	45	25,71%	1,01	48	27,43%	1,08
Dansk Folkeparti	13,86%	25	14,29%	1,03	25	14,29%	1,03
SF	13,04%	23	13,14%	1,01	23	13,14%	1,01
Det Konservative Folkeparti	10,30%	18	10,29%	1,00	18	10,29%	1,00
Det Radikale Venstre	5,12%	9	5,14%	1,00	7	4,00%	0,78
Ny Alliance	2,81%	5	2,86%	1,02	1	0,57%	0,20
Enhedslisten	2,17%	4	2,29%	1,05	1	0,57%	0,26
Kristendemo	0,87%	0	0,00%	0,00	0	0,00%	0,00

Zdroj: Vlastní výpočty dle Valget til folketinget den 13. november 2007 (5. 5. 2008)

Jak vyplývá z tabulky č. 2, zisky středně velkých stran (10,29 % – 14,29 %) se nezávisle na (ne)zakomponování kompenzačních mandátů nemění. Dánský volební systém i bez kompenzačních mandátů dokázal přidělit všem třem stranám v tomto pásmu počet mandátů odpovídající takřka ideální proporcionalitě. Naopak pro velmi malá uskupení (2,17 a 2,81 %) jsou kompenzační mandáty otázkou parlamentního žití či nežití. Bez nich byly schopny obě nejmenší strany získat pouze jeden mandát (a to jen díky velkému kodaňskému obvodu). Mandáty, které získaly nejmenší strany jen díky kompenzačním mandátům, by v modelovém případě připadly bez výjimky největším dvěma stranám (přičemž nejúspěšnější liberálové (Venstre) by byli nejvíce nadreprezentováni). Pětiprocentní strana (Det Radikale Venstre) by bez kompenzačních mandátů ztratila dva ze svých devíti mandátů. Ztráty malých stran jsou však v kontextu celkového počtu přidělovaných mandátů poměrně nevýznamné. Celková disproportionality systému je tak i v modelovém případě bez kompenzačních mandátů nízká. Kompenzační mandáty však zajišťují takřka ideální distribuci mandátů mezi stranami a zejména pro nejmenší formace jsou takřka životně důležité.

⁴ Při modelovém výpočtu výsledků voleb bez použití kompenzačních mandátů se ukázalo být problematické určit velikost jednotlivých volebních obvodů (běžně tato čísla stanovuje volební komise na základě několika podrobně nespecifikovaných faktorů), proto byla použita Hareova kvóta s metodou nejvyšších průměrů.

Tabulka č. 3. Dánské volby 2007 – rozdíly s kompenzačními mandáty a bez nich

Volby	Mandátů v obvodech	Kompenzačních mandátů	Velikost obvodu	Index disproportionality
Dánsko 2007	135	40	13,5	0,71
Dánsko 2007	175	0	17,5	3,57

Zdroj: Vlastní výpočty dle Valget til folketinget den 13. november 2007 (5. 5. 2008)

3.3 Švédsko

Ve švédském případě je ve volbách k dispozici 349 mandátů. 310 je přidělováno ve 29 převážně středně velkých obvodech, zbylých 39 připadá na kompenzační mandáty. V celém systému je využíván modifikovaný Saint-Laguého dělitel, a to jak při distribuci mandátů v rámci obvodu, tak při vypočítávání ideální distribuce na celostátní úrovni. I ve Švédsku musí strana splnit určité podmínky, aby mohla získat kompenzační mandáty – platí zde 4% celostátní klauzule (The Elections Act 837/2005: 89).

I když ve volbách v roce 2006 kompenzační mandáty obdržely i největší strany, pokud bychom přepočítali výsledky voleb bez použití této komponenty, budou to i zde nejsilnější uskupení, která z tohoto kroku budou nejvíce profitovat. Přestože je počet kompenzačních mandátů takřka stejný jako v Dánsku, jsou rozdíly v situacích „bez“ a „s“ kompenzačními mandáty mnohem výraznější. Logika „čím menší strana, tím více je negativně ovlivněna absencí kompenzačních mandátů,“ se opět potvrdila s výjimkou Křesťanskodemokratické strany, která profitovala z koncentrované podpory ve vybraných obvodech. Absence středně velkých stran neumožňuje zhodnotit vliv systému na politická uskupení všech velikostí, lze však predikovat, že by strana s podporou 10–15 % byla i ve variantě bez kompenzačních mandátů lehce nadreprezentována. I Strana středu si s průměrným výsledkem 8,31 % dokázala udržet stejný počet mandátů jako v případě systému s kompenzačními mandáty.

V kontextu kompletních výsledků voleb můžeme konstatovat, že kompenzační mandáty splnily svou úlohu a zajistily takřka zcela proporcionální výsledky (i když představují pouze 11,2 % mandátů), nadreprezentovanost všech uskupení způsobily propadlé hlasy.

Vytvoříme-li hypotetickou variantu pouze s 19 kompenzačními mandáty (5,44% celkového počtu), plnou proporcionalitu se již nepodaří zajistit. Ve výstupech totiž vznikla

podobná situace jako v německém případě „přesahujících mandátů“. Podle ideálního výpočtu na celostátní úrovni totiž některé strany získaly v obvodech více mandátů, než by si proporcionalně „zasloužily“. Protože jim však nelze tyto mandáty vzít, jsou o ně pokráčeny zisky ostatních stran (v německém modelu by se situace řešila právě přidáním přesahujících mandátů).

Tabulka č. 4. Švédské volby 2006 – reálný stav a varianta bez kompenzačních mandátů (+ varianta s menším počtem kompenzačních mandátů)

	Procento hlasů	39 kompenzačních mandátů			bez kompenzačních mandátů		
		Počet mandátů	Procento mandátů	I	Počet mandátů	Procento mandátů	I
Arbetarepartiet-Socialdemokraterna	34,99%	130	37,25%	1,06	142	40,69%	1,16
Moderata Samlingspartiet	26,23%	97	27,79%	1,06	104	29,80%	1,14
Centerpartiet	7,88%	29	8,31%	1,05	29	8,31%	1,05
Folkpartiet liberalerna	7,54%	28	8,02%	1,06	24	6,88%	0,91
Kristdemokraterna	6,59%	24	6,88%	1,04	22	6,30%	1,00
Vänsterpartiet	5,85%	22	6,30%	1,08	17	4,87%	0,83
Miljöpartiet de gröna	5,24%	19	5,44%	1,04	11	3,15%	0,60
Ostatní	5,68%						

	Procento hlasů	19 kompenzačních mandátů		
		Počet mandátů	Procento mandátů	I
Arbetarepartiet-Socialdemokraterna	34,99%	134	38,40%	1,10
Moderata Samlingspartiet	26,23%	99	28,37%	1,08
Centerpartiet	7,88%	29	8,31%	1,05
Folkpartiet liberalerna	7,54%	23	6,59%	0,99
Kristdemokraterna	6,59%	20	5,73%	1,00
Vänsterpartiet	5,85%	15	4,30%	0,98
Miljöpartiet de gröna	5,24%	10	2,87%	0,98
Ostatní	5,68%			

Zdroj: Vlastní výpočty dle Allmänna val 17 september 2006 (5. 5. 2008)

I naprosté minimum kompenzačních mandátů dokázalo výrazným způsobem ovlivnit výsledky směrem k vyšší proporcionalitě. Jak ukazuje tabulka č. 5, indexy disproportionality ve variantách 39 a 19 mandátů se liší jen o šest desetin, zatímco verze bez kompenzačních mandátů vykazuje již o 2 body vyšší disproportionality. Obecně vyšší hodnoty disproportionality než v dánském případě jsou způsobeny do značné míry vyšším počtem propadlých hlasů.

Tabulka č. 5. Švédské volby 2006 – rozdíly s kompenzačními mandáty a bez nich

Volby	Mandátů v obvodech	Kompenzačních mandátů	Velikost obvodu	Index disproportionality
Švédsko 2006	310	39	10,7	3,02
Švédsko 2006	349	0	12	5,53
Švédsko 2006	330	19	11	3,62

Zdroj: Vlastní výpočty dle Allmänna val 17 september 2006 (5. 5. 2008)

3.4 Norsko

Norsko je v přehledu zajímavé svou podobností se švédským modelem. Země má podobná pravidla (využívá modifikovaného Saint-Laguého dělitele jak na úrovni obvodu, tak celostátně při distribuci kompenzačních mandátů), k přístupu ke kompenzačním mandátům musí strana získat 4 % celostátní podpory. Pro porovnání je zajímavé, že podíl kompenzačních mandátů je stejný. Na rozdíl od svého východního souseda však má norský parlament takřka poloviční počet členů (169 oproti 349).

Tabulka č. 6. Norské volby 2005 – reálný stav a varianta bez kompenzačních mandátů

	Procento hlasů	19 kompenzačních mandátů			bez kompenzačních mandátů		
		Počet mandátů	Procento mandátů	I	Počet mandátů	Procento mandátů	I
Det norske Arbeiderparti	32,69%	61	36,09%	1,10	66	39,05%	1,19
Fremskrittspartiet	22,06%	38	22,49%	1,02	41	24,26%	1,10
Høyre	14,10%	23	13,61%	0,97	25	14,79%	1,05
Sosialistisk Venstreparti	8,83%	15	8,88%	1,01	14	8,28%	0,94
Kristelig Folkeparti	6,78%	11	6,51%	0,96	6	3,55%	0,52
Senterpartiet	6,48%	11	6,51%	1,00	11	6,51%	1,00
Venstre	5,92%	10	5,92%	1,00	6	3,55%	0,60
Ostatní	3,14%						

Zdroj: Vlastní výpočty dle Storting Election 2005 (5. 5. 2008)

V Norsku je již na první pohled patrné, že kompenzační mandáty nedokáží zcela odstranit disproportionality systému. Dvě strany jsou lehce podprezentovány, naopak vítězná Norská strana práce (Det norske Arbeiderparti) získala o 10 % více mandátů, než by odpovídalo ideální proporcionalitě. Rozdíly sice nejsou v kontextu všech volebních systémů příliš výrazné, v rámci zkoumaných systémů však jde o největší nerovnováhu. Kompenzační mandáty výrazným způsobem pomáhají dvěma menším formacím s nekoncentrovanou podporou, které by bez nich ztratily bezmála polovinu mandátů. Ty by získaly tři největší strany, jejichž zisky rostou úměrně jejich voličské podpoře.

Tabulka č. 7. Norské volby 2005 – rozdíly s kompenzačními mandáty a bez nich

	Mandátů v obvodech	Kompenzačních mandátů	Velikost obvodu	Index disproportionality
Norsko 2005	150	19	8	2,70
Norsko 2005	169	0	9	5,69

Zdroj: Vlastní výpočty dle Storting Election 2005 (5. 5 .2008)

Jakkoli jsou strany ve variantě bez kompenzačních mandátů viditelně vzdáleny od ideální proporcionality více než ve Švédsku, menší počet propadlých hlasů mezi neparlamentními uskupeními způsobuje, že výsledná proporcionalita je velice podobná.

4. ZÁVĚR

Kompenzační mandáty jsou volitelnou komponentou volebních systémů, která bývá aplikována v případech snah o zachování co nejvyšší míry proporcionality a zároveň odporu k extrémně velkým obvodům. V rámci této práce chápeme kompenzační mandáty jako institut související s listinnými poměrnými systémy, i když nezakrýváme, že mnozí autoři do této kategorie zařazují i další volební designy.

V případě listinných poměrných systémů jde o jasně odlišenou kategorii se stejnou logikou fungování – kompenzační mandáty jsou přidělováním mandátů na jiné úrovni než základní. Při přidělování se vypočítává ideální rozdělení všech mandátů (včetně mandátů již přidělených na úrovni obvodů) a k co nejbližšímu přiblížení k této ideální proporcionalitě se využívají právě kompenzační mandáty (konkrétní rozdělení závisí na nastavení volebního systému a volební formuli). Listinných poměrných systémů využívajících kompenzačních mandátů není mnoho, patří mezi ně například Dánsko, Švédsko, Norsko, Island, Irák nebo Bosna a Hercegovina.

Tato práce se zaměřila na bližší analýzu prvních tří případů. Ve všech lze konstatovat, že s pomocí kompenzačních mandátů vykazují systémy takřka ideální proporcionalitu – v Dánsku a Švédsku je největší rozdíl mezi indexy proporcionality stran 0,5, v Norsku je číslo o něco větší – 0,14.

Tabulka č. 8. Shrnutí výpočtů (reálné situace/modelové výpočty bez kompenzačních mandátů)

Volby	Mandátů v obvodech	Kompenzačních mandátů	Velikost obvodu	Index disproportionality
Dánsko 2007	135	40	13,5	0,71
Dánsko 2007	175	0	17,5	3,57
Švédsko 2006	310	39	10,7	3,02
Švédsko 2006	349	0	12	5,53
Švédsko 2006	330	19	11	3,62
Norsko 2005	150	19	8	2,70
Norsko 2005	169	0	9	5,69

Zdroj: Vlastní výpočty dle Valget til folketinget den 13. november 2007 (5. 5. 2008); Allmänna val 17 september 2006 (5. 5. 2008); Storting Election 2005 (5. 5. 2008)

Dánsko má celkově velice proporční systém (obzvláště po nedávné reformě, jež zvětšila volební obvody), který prakticky nevyžaduje kompenzační mandáty. Jejich zrušení by ohrozilo nejvíce nejmenší strany (2–6 %), strana s 10% podporou by získala podle výsledků voleb z roku 2007 stejný počet křesel v parlamentu. 22,9 % kompenzačních mandátů (z celkového počtu křesel) v aktuální podobě v Dánsku zaručuje stranám, které překročí 2% hranici, přesný počet mandátů odpovídající poměru jejich hlasů.

Švédský model nabízí menší procento kompenzačních mandátů a zároveň větší počet menších volebních obvodů. Přesto i 11,2 % kompenzačních mandátů dokáže zařídit maximálně proporční výstupy. Absence kompenzačních mandátů by opět negativně zapůsobila na zisky nejmenších stran (4–6 %) bez regionálně koncentrované podpory. Nejmenší strana by přesto měla „alespoň“ 11 mandátů a celkový index proporcionality 0,60.

Norský volební systém má stejné procento kompenzačních mandátů, obvody menší v průměru o 2,7, a jako jediný vykazuje výraznější výkyvy i při aplikaci kompenzačních mandátů. Bez jejich implementace do systému by se nadreprezentace nejsilnějších stran ještě zvýšila, stejně jako v ostatních případech na úkor nejmenších stran.

Je počet kompenzačních mandátů v Norsku nedostačující? Zajímavé jsou v tomto ohledu snahy některých politologů stanovit ideální počet kompenzačních mandátů, který zajistí „akceptovatelnou míru“ disproportionality v závislosti na předem dané velikosti obvodu na nižší úrovni. Snahy Michaela Gallaghery a Paula Mitchella (Gallagher–Mitchell 2008: 15–17) vyústily ve vzorec závislý na velikosti volebního obvodu na nižší úrovni (M):

$$1/(2M+1)$$

Výsledkem výpočtu je poměr mezi počtem kompenzačních mandátů a celkovou velikostí voleného tělesa. Autoři nicméně patří k těm, kteří kompenzační mandáty chápou v širším slova smyslu, a tak do výpočtů zařazují i starý smíšený volební systém v Itálii nebo německý systém (na jehož kalkulaci výpočet vznikl). Vezmeme-li v úvahu tři v tomto textu zkoumané země, pak pro Dánsko vychází výpočet 3,6 %, pro Švédsko 4,5 % a pro Norsko 5,3 % (kompenzačních mandátů v poměru k celkovému počtu mandátů), což je mnohem méně než ve skutečnosti mají. Klíčem celého výpočtu je pochopitelně „akceptovatelná míra proporcionality“, kterou autoři blíže nespecifikují. S ohledem na nabízené výstupy (a modelové výpočty v tomto textu) však pro listinné poměrné systémy nemá jejich výpočet význam. Pod jejich akceptovatelnou míru disproportionality by se totiž s největší pravděpodobností vešly i „čisté“ varianty analyzovaných systémů bez kompenzačních mandátů, které pochopitelně ve srovnání se smíšenými volebními systémy vykazují vysokou míru proporcionality.

Neznamená to však, že by nebylo možné vypočítat nutný počet kompenzačních mandátů k vyrovnání disproportionality nižší úrovně systému. Problémem však je, že toto číslo bude vždy jiné v závislosti na volebních ziscích jednotlivých stran a jejich rozložení na škále malé/střední/velké strany. Je sice možné sledovat dlouhodoběji výstupy volební soutěže v dané velikosti volebních obvodů a najít ideální střední hodnotu kompenzačních mandátů, zůstává ale otázkou, zdali je toto úsilí adekvátní vzhledem k počtu zemí, které znají institut kompenzačních mandátů.

Ve všech sledovaných skandinávských zemích současná hranice až na výjimky zajišťuje takřka ideální proporcionalitu. V Norsku 2005 a v modelovém příkladu Švédska s pouhými devatenácti kompenzačními mandáty systém narazil na své limity, kdy nejsilnější strana získá na nižší úrovni více mandátů, než by ideálně měla, v ostatních případech ale byly výstupem takřka ideálně proporční výsledky. Případné disproporce se při jiných výsledcích nikdy nedají vyloučit, analyzované případy však ukázaly, že i bez kompenzačních mandátů mají všechny tyto státy systémy, jež strany příliš nediskriminují. Vhodná míra proporcionality však pochopitelně podléhá subjektivním hodnocením. Pokud však má být cílem volebního systému zajištění opravdu maximální proporcionality, kompenzační mandáty mohou být vhodným řešením, které navíc eliminuje určité potíže přerozdělování na úrovni jednoho celostátního obvodu.

5. SEZNAM LITERATURY A INTERNETOVÝCH ZDROJŮ (platných k 5. 5. 2008)

- Allmänna val 17 september 2006 (5. 5. 2008): on-line text (<http://www.val.se/val/val2006/slutlig/R/rike/roster.html>).
- Álvarez-Rivera, M. (5. 5. 2008): Election Resources on the Internet / Recursos Electorales en la Internet, on-line text (<http://electionresources.org/>).
- Burwitz, B. (2004): The elections in Bosnia-Herzegovina, October 2002, *Electoral Studies*, č. 23, s. 329–360.
- Elections in Sweden – The way it's done (5. 5. 2008): on-line text (http://www.val.se/pdf/electionsinsweden_webb.pdf).
- Elklit, J. (2008): Denmark: Simplicity Embedded in Complexity (or is it the Other Wy Round), in: Gallagher, M. – Mitchell, P. (eds.): *The Politics of Electoral Systems*, Oxford University Press, New York.
- Elklit, J. – Robers, N. S. (1996): A category of its own? Four PR two-tier compensatory member electoral systems in 1994, *European Journal of Political Research*. č. 30, s. 217–240.
- Farrell, D. M. (2001): *Electoral systems: a comparative introduction*, Palgrave, Basingstoke.
- Gallagher, M. – Mitchell, P. (2008): Introduction to Electoral Systems, in: Gallagher, M. – Mitchell, P. (eds.): *The Politics of Electoral Systems*, Oxford University Press, New York.
- Golder, M. (2005): Democratic electoral systems around the world, 1946–2000, *Electoral Studies*, č. 24, s. 103–121.
- Havlík, V. – Šedo, J. – Čaloud, D. (2004): Systémy poměrného zastoupení, in: Chytilék, R. – Šedo, J. (eds.): *Volební systémy*, Mezinárodní politologický ústav, Brno.
- Chytilék, R. (2004): Zkoumání volebních systémů, in: Chytilék, R. – Šedo, J. (eds.): *Volební systémy*, Mezinárodní politologický ústav, Brno.
- Lebeda, T. (2001): Hlavní proměnné proporčních volebních systémů, *Sociologický časopis*, ročník XXXVII, č. 4, s. 425–448.
- Parliamentary Elections and Election Administration in Denmark (5. 5. 2008): on-line text (<http://www.folketinget.dk/BAGGRUND/00000048/00232623.htm>).
- Pennisi, A. (1998): Disproportionality Indexes and Robustness of Proportional Allocation Methods, *Electoral Studies*, č. 17, s. 3–19.

- Reynolds, A. – Reilly, B. – Ellis, A. (2005): Electoral System Design: The New International Idea Handbook, Stockholm, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, on-line text (http://www.idea.int/publications/esd/new_en.cfm).
- Storting Election 2005 (5. 5. 2008): on-line text (http://www.ssb.no/english/subjects/00/01/10/stortingsvalg_en/).
- Šedo, J. (2004): Volební právo a klasifikace volebních systémů, in: Chytilík, R. – Šedo, J. (eds.): Volební systémy, Mezinárodní politologický ústav, Brno.
- Šedo J. (2007): Volební systémy postkomunistických zemí, disertační práce, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Brno.
- The Elections Act 837/2005, Ministry of Justice, Sweden.
- Valget til folketinget den 13. november 2007 (5. 5. 2008): on-line text (www.im.dk/im/site.aspx?p=23&t=ForsideVisartikel&Articleid=4475).
- Widfeldt, A. (2003): The parliamentary election in Sweden, 2002, Electoral Studies, č. 22, s. 778–784.